
KERTÉSZ ISTVÁN

A MÜKÉNÉI HAGYOMÁNYOK TOVÁBBÉLÉSE AZ ÓKORI MAKEDÓNIA SPORTÉLETÉBEN

Sp. Marinatos volt az, aki az 1960-as évek végén ráirányította a figyelmet a bronzkori, mükénéinek nevezett civilizáció hagyományainak továbbélésére az ókori Makedónia kormányzati és közéleti szisztémájában.¹ Az általa elemzett jelenség gyökerei között felsorolta a makedón uralkodóház valószínű argoszi eredetét². Számos eredetmonda utalt Argoszra, a mükénéi civilizáció egyik hajdani központjára, amiket a Kr. e. 1. századi szicíliai történétíró, Diodórosz igyekezett egymással összhangba hozni. Egyik töredékében többek között ez olvasható: „Az első olümpiai verseny (Kr. e. 776 – K. I.) előtt a birtoklás vágyától hajtott Karanosz csapatokat gyűjtött az argosziak közül és a Peloponnészosz többi részéből, és seregével hadjáratot indított a makedónok területére... Karanosz megszerezte a földet, és királyként uralkodott rajta...”³

Az argoszi eredet hagyományát nyilván erősítette az a tény, hogy Kr. e. 468 után, amikor Argosz leigázta Mükénéit, utóbbi lakóinak zöme Makedóniában lelt menedékre.⁴ Mindez szerepet játszhatott abban, hogy Makedóniában éppúgy érvényesült a hadsereggyűlés jelentősége a legfontosabb politikai döntésekben, mint a homéroszi világban.⁵

-
- 1 *Sp. Marinatos*: Mycenaean Elements within the Royal Houses of Macedonia. In: Ancient Macedonia. Papers Read at the First International Symposium Held in Thessaloniki, 26–29 August 1968. Edited by Basil Laourdas-Ch. Makaronas. Thessaloniki, 1970. 45–52.
 - 2 Vö. *N. G. L. Hammond–G. T. Griffith*: A History of Macedonia II. 550–336 B.C. Oxford, 1979. 3, 6 sk., 10 sk., 26 skk., 165 sk.; *Ap. Dascalakis*: The Hellenism of the Ancient Macedonians. Thessaloniki, 1965. Part III. „Argeads-Temenids. The origin of the Macedonian Royal House.” 97–146.; *Kertész István*: Hellénisztikus történelem. (História Könyvtár Monográfiák 13. szerk. Glatz Ferenc.) Bp., 2000. 23 skk.
 - 3 *Euszebiosz*: Chronika p. 169 = *Diodórosz* 7,15. A szerző fordítása. Az idézetben szereplő Karanosz mitikus vérvonala: Héraklész–Hüllosz–Kleodaios–Arisztomakhosz–Témenosz–Kissziosz–Thesztiosz–Meropsz–Arisztodamidasz–Pheidón–Karanosz. A történetinek tekintett dinasztiaalapító, I. Perdikkasz Karanosz dédunokájaként szerepel az antik hagyományban – lásd előző jegyzet.
 - 4 *N. G. L. Hammond – G. T. Griffith*: i. m. 103, vö. *Pauszaniasz* VII. 25,6.
 - 5 A hadsereggyűlés jelentőségéről a homéroszi világban *I. Oswyn Murray*: Das frühe Griechenland. München, 1986. 71 skk. A makedón hadsereggyűlésről *F. Granier*: Die makedonische Heeresversammlung: Ein Beitrag zum antiken Staatsrecht. (Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antiken Rechtsgeschichte 13.) München, 1931; *W. L. Adams*: Macedonian Kingship and the Right of Petition. In: Ancient Macedonia IV. Papers Read at the Fourth International Symposium Held in Thessaloniki, September 21–25, 1983. Thessaloniki, 1986. 43–52.

A királyi cím öröklésénél a Spártában is létező gyakorlat volt érvényben, vagyis az uralkodót legidősebb „bíborban született” fia követte a trónon. Ám olykor a szokásjogot (Makedóniában az írott törvények [ius] helyett a szokásjog [mos] érvényesült) felülírhatta a hadsereg döntése. Ez történt II. Philipposz esetében, akit bátyja, III. Perdikkasz Amüntasz nevű fia megelőzött a trónöröklési rendben, de praktikus okok miatt mégis Philipposz nyerte el a trónt vagy – újabb kutatás szerint – már Kr. e. 360 októberében (esetleg 359-ben), vagy csak régensi megbízatása letelte után, 357-ben.⁶

Az uralkodót és a társadalom különböző rétegeit összefűző kapcsolat éppúgy a szokásjog által kialakított rend szerint realizálódott, mint ahogy a szokásjog határozott a vérségi kötelékek fontosságáról is. Mint minden olyan társadalomban, ahol a vérségi kötelékek megőrizték rendkívüli jelentőségüket, a makedónban is fennmaradt a vérbosszú jelensége. Ennek része volt, hogy ha valakit főbenjáró bűnben találtak vétkesnek, akkor családját, sőt rokonsága szélesebb körét is a bűnössel azonos módon vonták felelősségre. Amikor keleti hadjárata során, Kr. e. 330-ban Nagy Sándor összeesküvés vádjával elfogatta Philótaszt, a hetairosz lovasság vezérét, és kivégeztette, annak számos, magas beosztású rokona menekülésre fogta a dolgot. Látva, hogy az események komoly zavart idéznek elő a hadsereg irányításában, a király kihirdette, hogy ezúttal eltekint a szokásjog alkalmazásától, a bűnös rokonai bántatlanul visszatérhetnek.⁷

A mükénéi korszakkal összefüggő történeti mondákban gyakori a kettős királyság intézménye, amint azt Mükéné mitikus királyai, a testvérpár Atreusz és Thüesztész példája is igazolja.⁸ Ez a hagyomány azután tovább élt Spártában, de Makedóniában is. Kr. e. 365 után III. Perdikkasz öccsét, a későbbi II. Philipposzt vette maga mellé társuralkodó funkcióban,⁹ míg utóbbi fia, Nagy Sándor (III. Alexandrosz) halálát követően a hadsereggyűlés és a diadokhoszok a világhódító féltestvérét, Arrhidaioszt és posztumuszt született fiát, IV. Alexandroszt választották társuralkodóknak.¹⁰

6 *M. B. Hatzopoulos*: The Oleveni Inscription and the Dates of Philip II's Reign. In: Philip II, Alexander the Great and the Macedonian Heritage. Edited by W. Lindsay Adams-Eugene N. Borza. Washington, 1982. 21–42.; *Uő.*: Succession and Regency in Classical Macedonia. In: Ancient Macedonia IV. Papers Read at the Fourth International Symposium Held in Thessaloniki, September 21–25, 1983. Thessaloniki, 1986. 279–292.

7 *Curtius* 6,11.

8 *Kerényi Károly*: Görög mitológia. Bp. 1977. 381 sk.

9 *N. G. L. Hammond – G. T. Griffith*: i. m. 205 skk.

10 *M. Cary*: A History of the Greek World 323 to 146 B.C. London, 1977. 1 skk.; *C. A. Kincaid*: Successors of Alexander the Great. Chicago, 1985. 11 skk.; *Richard A. Billows*: Antigonos the One-Eyed and the Creation of the Hellenistic State. Berkeley-Los Angeles-London, 1997. 49 skk. *Hegyi Dolores* (Hellénizmus Keleten. Kronosz, Pécs, 2013. 17.) „gyengeelméjűnek” nevezi Arrhidaioszt, a hagyományos felfogáshoz alkalmazkodva, de ugyanakkor figyelmen kívül hagyja az ezzel kapcsolatos vitákat. Lásd *E. D. Carney*: The Trouble with Philip Arrhideus. *Ancient History Bulletin* 15 (2001), 63–89.

A magukat Héraklésztől származtató makedón uralkodók abban is a mükénéi korszak királyait követték, hogy végső soron ugyancsak Zeust tekintették isteni ősüknek, mivel Héraklész Zeusz fia volt. Némely makedón dinasztikus név hasonlóképpen a mükénéi mondavilágra utalt. Zeusz és Danaé fia volt Perszeusz, Mükéné királya, akinek egyik unokáját Arkhelaosznak hívták. A peloponnészoszi háború idején a Pellát megalapító I. Arkhelaosz¹¹, valamint II. Philipposz egyik féltestvére ugyanezt a nevet viselték.¹² Az elődeik által ápolt hagyományt Makedónia Antigonida uralkodói is folytatták Nagy Sándor nemzetségének kihalása után. A monarchia utolsó királya a Perszeusz nevet viselte.¹³

A mükénéi korszak királyairól fennmaradt történetek nagyevő, nagyivó, a csatákban ellenfelek vérére szomjazó, természetfeletti erővel és energiával rendelkező héroszokat állítanak elénk. A Püloszban úr Nesztór, a Tróját ostromló sereg egyik vezére például olyan boroskupából ivott Homérosz *Iliásza* szerint, hogy:

„Más ember bizony azt nehezen tudná megemelni
megtelten, de az agg Nesztór könnyen fölemelte.”
(XI. 636–637. – Homéroszt Devecseri Gábor fordításában idézzük.)

Szarpédón, a trójaiak oldalán harcoló lükiak vezére imígyen jellemzi kora királyait:

„Kell hát, hogy mi a legderekabb lükiébelieknek
élén járva rohanjunk most a tüzes viadalba;
hadd szólhassanak így sűrű-vértés jó daliáink:
Nem méltatlanul országolnak lám, Lükiában
s méltán esznek zsíros húst e derék fejedelmek,
s nagyszerű édes bort...”
(*Iliász* XII, 315–320.)

A makedón uralkodócsalád tagjai nemcsak nevükkel – Alexandrosz egyébként a trójai királyfi, Parisz másik elnevezése volt –, hanem tetteikkel is mintázták az eposzok hőseit. Nagy Sándor és atyja, II. Philipposz ivászatairól anekdoták sora maradt fenn, mi több, a világhódító királyt a halálához vezető rosszulét is

11 N. G. L. Hammond-G. T. Griffith: i. m. 137 sk.; E. N. Borza: The Philhellenism of Archelaus. In: Ancient Macedonia V. Papers Read at the Fifth International Symposium Held in Thessaloniki, October 10–15, 1989. Thessaloniki, 1993. 237–244.

12 N. G. L. Hammond-G. T. Griffith: i. m. 176, 180, 208, 315.

13 N. G. L. Hammond-F. W. Walbank: A History of Macedonia III. 336–167 B. C. Oxford, 1988. 488 skk.

egy kiadós dorbézolás alkalmával fogta el.¹⁴ Csatákban mutatott bátorságukat mindkettőjük gyakori harctéri sebesülései bizonyították a vitathatatlan katonai sikerek mellett.¹⁵ Nem kellett nagy képzelőerő ahhoz, hogy a mükénéi hőrszokhoz hasonlítsák őket, mint ahogy maga Nagy Sándor Akhilleuszt tekintette példaképének, miközben megbecsülte Dionüszosz örökségét és találmányát, a bort is.

A mükénéi világban még éltek az asszonyok egykori kiemelkedő társadalmi szerepét tükröző, és ezért sokak által anyajogúnak nevezett társadalom emlékei. Nagy befolyással és olykor még a férfiakat megszegyenítő testi erővel is rendelkező nőalakok színezték a férfi irányítású társadalom legfelső szintjét. Klütaimnésztra, Agamemnón asszonya vagy az atlétikus Atalanté, a szép Helené, akiért földrészek hadai csaptak össze, mind tipikus figurái ennek az ősi korszaknak, illetve az azt fantáziadúsan tükröző mítoszoknak. A makedón királyi udvar asszonyainak feltűnő politikai befolyása, amely III. Amüntasz neje, Eurüdiké vagy éppen Nagy Sándor anyja, Olümpiasz¹⁶ példáján is nyomon követhető, ezt a hagyományt folytatta. És ez a hagyomány erősödik majd fel a Ptolemaioszok révén. Ők a hasonló irányultságú egyiptomi tradíciók hatására is komoly politikai szerepet juttattak asszonyaiknak, és dinasztiajuk végét a világtörténelem egyik legnagyobb hatalommal rendelkező nőalakja, VII. Kleopátra uralma jelentette.¹⁷

Makedóniában a nemzeti elölékelők az uralkodó barátai, a kormányzásban segítő társai, vagyis korabeli kifejezéssel élve hetairoszai lettek. Kölcsönös jótémények és kölcsönös kötelezettségvállalás kötötte őket urukhoz. Ezt pecsételte meg a hetairoszai intézmény felett őrködő Zeusz Hetairidész tiszteletére rendezett Hetairideia-ünnep, amely a király személyes irányításával zajlott le.¹⁸ A mükénéi uralkodót Homérosz eposzaiban körülvevő arisztokrata csoport életvitel és kapcsolata a főhatalom hordozójához lehetett itt is a példa.¹⁹

Mindez hatott a makedón hadviselésre is. A II. Philipposz hadügyi reformjai révén megújult és Nagy Sándor uralma idején virágjába szökkent makedón hadművészet lovas és gyalogos harcászataiban, valamint seregszervezési gyakorlatában a király barátai, vagyis hetairoszai tették ki a nehézlovasság személyi állományát. Alakulatuk harcolt a csatákban fő csapásmérő erőként, mint ahogy békeidőben ők voltak az uralkodó legfőbb politikai támaszai. Ez a mükénéi hagyományokra visszamenő „familiárisi” viszony kiterjedt a király és

14 L. Kertész István: i. m. 212. 89. jegyzet.

15 L. N. G. L. Hammond – G. T. Griffith: i. m. 472 skk.

16 Ernst Kornemann: Grosse Frauen des Altertums. Bremen, 1958. „Makedonen”. 77–171.; E. D. Carney: Woman and Monarchy in Macedonia. Oklahoma, 2000.

17 Ürögdi György: Kleopátra. Caesar és Antonius csábítója. Bp. 2005. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó; G. Hölbl: Geschichte des Ptolemäerreiches. Politik, Ideologie und religiöse Kultur von Alexander dem Großen bis zur römischen Eroberung. Darmstadt, 1994. 205–270.

18 N. G. L. Hammond – G. T. Griffith: i. m. 48, 159.

19 Oswyn Murray: i. m. „Die Aristokratie in der geometrischen Zeit”. 45–69.

közrendű szabad alattvalói kapcsolatára is. II. Philipposz a szabad makedónok tömegeinek adott kisebb földbirtokot, és cserébe katonai szolgálatra kötelezte őket. Belőlük jött létre a király gyalogos társai, görögül a pezetairoszok phalanxa, amely ütközetek alkalmával a derékhad szerepét töltötte be.²⁰

A mükénéi király és környezete társas együttléteinek gyakori alkalma volt hajdan a vadászat, amelynek egyik legszebb mondai feldolgozása a kalüdóni vadkan és Meleagrosz történetében öltött testet.²¹ Az ősi vadászatok hagyományát természetszerűleg folytatta az a makedón dinasztia, amely magát Héraklésztől, a mítoszvilág legnagyobb vadászától származtatta.²²

Az ókori Makedónia társadalmi életében kimutatható mükénéi hagyományok egzakt módon tükröződtek a makedón sportéletben. Ezt a megállapítást a makedón sport néhány területének rövid elemzésével fogjuk igazolni. Ezek a következők: 1. A makedón királyi ház és a Zeusz-kultusz egyik központja, Olümpia kapcsolatainak fejlődése; 2. A sport szerepe II. Philipposz és fia életében; 3. A vadászsport jelentősége Nagy Sándor udvarában.

1. A makedón királyi ház és Olümpia kapcsolatai²³

Hérodotosz történeti könyveiben olvashatjuk, hogy valamikor a Kr. e. 5. század első felében Alexandrosz, a makedón királyi dinasztia tagja megjelent az olümpiai játékokon, és kinyilvánította azt a szándékát, hogy részt venne a stadionfutók küzdelmén. Mivel az olümpiai versenyeken csak szabad görög polgárok indulhattak, és mert a makedónok hellén mivoltát addig még nem ismerték el, először meg kellett győznie a versenybírákat görög eredetéről. Ennek érdekében előadta, hogy ősei Héraklész ükunokájától, Témenosztól származnak, így végső soron Héraklészen keresztül maga a főisten, Zeusz tekinthető ősatyjuknak. Ezt az érvelést a versenybírák elfogadták, és mint Hérodotosz írja, Alexandrosz „a győzteszel azonos eredménnyel ért célba”, vagyis – ahogy azt a legtöbbben értelmezik – szoros második lett.²⁴ Ettől kezdve már senki sem vonta kétségbe azt, hogy a makedónok királyai is görögök.

A történet főhőse I. Alexandrosz, az a makedón király, aki a Kr. e. 490-es években került trónra, és a perzsák görögországi hadjárata idején a perzsák szövetségeseként fegyverrel segítette a hódítókat, miközben néhány barátságos gesztussal a megtámadott görögökkel is titkos kapcsolatban maradt.

20 *Kertész István*: A görög-római hadművészet fejlődése a trójai háborútól Julius Caesar koráig. Zrínyi, Bp. 2017. 108–124.

21 *Kerényi Károly*: i. m. 259 sk.

22 *Kerényi Károly*: i. m. „Héraklész”. 265–318.

23 *L. István Kertész*: The Development of Connections between the Macedonian Royal House and Olympia. From Alexander I to Philip II. In: *New Aspects of Sport History. Proceedings of the 9th ISHPES Congress Cologne, Germany 2005*. Eds. Manfred Lämmer, Evelyn Mertin, Thierry Terret. Sankt Augustin, 2007. 24–33.

24 Hérodotosz V. 22. Vö. *N. G. L. Hammond – G. T. Griffith*: i. m. 60.

Hintapolitikája eredményeképp sikerült alaposan megnövelnie országa területét.²⁵ A perzsák Európából történt kiűzése után azonban egyértelműen a perzsaellenes görögség oldalára állt, és természetesen feledtetni akarta korábbi perzsabarát politikáját. E törekvésével állt összhangban családja fentebb említett mitikus leszármazásának propagálása.

Alexandrosz olümpiai fellépését a szakirodalom általában a Kr. e. 490-es évekre tette.²⁶ Kivételt képezett E. Badian, aki a 476-os dátumot javasolta, anélkül azonban, hogy nézetét érvekkel alátámasztotta volna.²⁷ Ezt a feladatot én vállaltam magamra, és I. Alexandrosz politikai pályafutásának, valamint a vonatkozó szépirodalmi és sporttörténeti adatoknak az elemzése révén kimutattam, hogy ez az évszám autentikus a makedón királyi ház és Olümpia kapcsolatfelvétele szempontjából.²⁸

A Kr. e. 476-ban megrendezett olümpiai versenyek kiemelkedő fontosságúak voltak nemcsak az antik játékok, hanem egész Hellász történelme szempontjából. A perzsák feletti katonai győzelmet ünneplő görögség itt határozott arról, hogy létrehozza az Olümpiai Tanácsot, amely a továbbiakban az egész hellén népet érintő politikai ügyekben is ítélezhetett, és mint több kutató feltételezi, ez idő tájt dönthettek a küzdelmek ötnaposra történő meghosszabbításáról.²⁹ Minden bizonnyal ekkor született meg az olümpiai Zeusz-templom, a Peloponnészosz legnagyobb méretű szentélyének építési terve is. U. Sinn Olümpia-monográfiája 7. fejezetének joggal adta a következő címet: *Das Jahr 476 v. Chr. – Die Geburtsstunde einer ‘Olympischen Idee’*.³⁰ Mindezt figyelembe véve egészen nyilvánvaló, hogy egy önmagát hellénnek meghatározó uralkodócsalád – főképp a kétes közelmúltbeli politikai szereplés tudatában – ezt az alkalmat használta ki arra, hogy a görögséghez tartozását propagálja.

I. Alexandroszt országa civilizátorának is szokta nevezni a szakirodalom, mivel ő hellenizálta a másfél évszázad múlva a Közép- és Közép-Keletet hellenizáló makedón népet. Bevezette hivatalos államnyelvként az attikai iónt, közép-görögországi görögöket telepített be Makedóniába, görög mintájú városokat alapított e földön, és megindította a pénzgazdálkodást önálló makedón pénzürmék veretésével.³¹ Nagy Sándor és utódai pontosan ezekkel a lépésekkel

25 *N. G. L. Hammond – G. T. Griffith*: i. m. 98 skk.; *Ap. Dascalakis*: i. m. 201 skk.

26 *N. G. L. Hammond – G. T. Griffith*: i. m. 59 sk, , *Ap. Dascalakis*: i. m. 157 skk.; *Jean N. Kalléris*: *Les anciens Macédoniens. Étude linguistique et historique*. Athènes, 1988. 450. 2. jegyzet.

27 *E. Badian*: *Greeks and Macedonians*. In: *Macedonia and Greece in Late Classical and Early Hellenistic Times. Studies in History of Art 10*. Eds. B. Barr-Sharrar-E. N. Borza. Washington, 1982. 35–46.

28 *István Kertész*: *When did Alexander I visit Olympia? Nikephoros*. *Zeitschrift für Sport und Kultur im Altertum*. 18 (2005). 115–126.

29 *H. M. Lee*: *The Program and Schedule of the Ancient Olympic Games (Nikephoros Beihefte 6.)*, Weidmann, Hildesheim, 2006, 76 skk.

30 *Ulrich Sinn*: *Olympia. Kult, Sport und Fest in der Antike*. München 1996. 41–44.

31 *N. G. L. Hammond – G. T. Griffith*: i. m. 98–114; *Ap. Dascalakis*: i. m. 201–224.

fogják majd globalizálni az akkor ismert keleti világot. Makedónia civilizációs fel-emelése a helyi versenyből fokozatosan pánhellén sportjátékká alakuló olümpiai vetélkedésbe³², és az az által támogatott egyetemes jelentőségű Zeuskultuszba való integrálódás révén nyilvánvalóan sikeresebben és gyorsabban valósulhatott meg. Ez adja I. Alexandrosz olümpiai színrelépésének igazi jelentőségét.

A jeles király unokája, a Kr. e. 413/412 és 400/399 között uralkodó I. Arkhelaosz folytatta Makedónia és Olümpia jó kapcsolatainak ápolását. Négyesfogatával győzött a 408-as olümpiai játékokon, és a makedóniai Dion városában Olümpia néven sportversenyekkel egybekötött kilencnapos ünneppsorozatot alapított az Olümposzi Zeusz és a Múzsák tiszteletére.³³

A Kr. e. 4. század első felének viharos évtizedei, a Spárta, Athén és Thébai között a görögség feletti hegemoniáért folyó élet-halálharc küzdelmei során az anyaországi görög világ erőtartalékai kimerültek, és Makedónia is a szétesés szélére sodródott. Az utóbbinak a konszolidációja II. Philipposz Kr. e. 360/359–336 közé eső uralkodása idején következett be.³⁴ Ez a konszolidáció tette lehetővé, hogy a hellénség egészének saját hatalma alatti összefogását megcélzó király felújítsa az I. Arkhelaosz halála után elsorvadt kapcsolatokat Olümpiával, és azokat politikai célkitűzéseivel összhangban használja fel.

II. Philipposz Kr. e. 356, 352 és 348 során egy-egy olümpiai bajnoki címet szerzett a különböző lovasversenyeken (Plutarkhosz szerint első győzelmének időpontja egybeesett Nagy Sándor születése napjával),³⁵ és ezzel méltó folytatója lett a makedón lovas hagyományoknak, kiemelkedő elődei olümpiai szerepléseinek, és ugyanakkor méltónak bizonyult saját nevéhez is. A Lexikon of Greek Personal Names kötetei a római kor előtti időszakból 549 Philipposz nevű embert sorolnak föl.³⁶ A *philosz* szót tartalmazó nevek közül a Philipposz 'Lókedvelő' népszerűségét tekintve a második helyen áll a Philón (alapszó: *philosz*' szeretett, kedves, barátságos') mögött. A név közkedveltsége nyilván összhangban állt a lótenyésztés fontosságával. Ami a neveket illeti, van még egy figyelemreméltó adat. Eszerint Nagy Sándor anyját eredetileg Polüxenának hívták, és Philipposz ezt a negyedik feleségét első olümpiai győzelme mámorában nevezte át Olümpiasznak.³⁷

Philipposz jól tudta, hogy a hellénséggel könnyebben tudja hatalmát elfogadtatni akkor, ha a Zeuskultusz központját, Olümpiát is hegemoniája alá vonja.

32 Lásd Kertész István: Olimpizmus és közösségi identitás az ókori Hellaszban. Magyar Sporttudományi Szemle 2017/1, 44–49.

33 N. G. L. Hammond – G. T. Griffith: i. m. 137 skk.

34 Uo. „Part Two” 203–698; Philip of Macedon. Eds. Miltiades B. Hatzopoulos-Louisa D. Loukopoulos. Athens, 1980.

35 Plutarkhosz: Alexandrosz 3.

36 Lexicon of Greek Personal Names I–IIIa. Ed. P. M. Fraser. Oxford, 1997.

37 W. Greenwalt: Argead Name Changes. In: Ancient Macedonia VI. Papers Read at the Sixth International Symposium Held in Thessaloniki, October 15-19, 1996. Thessaloniki, 1999. 453–462.

Ehhez azonban pusztán az ott elért lovas győzelmek nem lettek volna elegendők. A győzelmekre szükség volt a csatatereken is, és a makedón király ezt a követelményt is teljesítette. Ha csak olümpiai győzelmeinek éveit vizsgáljuk, ezek során a következő katonai sikereit sorolhatjuk: a) 356: elfoglalta Krénidesz és Poteidaia városokat, legyőzte az illíreket; b) 352: a Krokion-síkságon legyőzte a phókiszi Onomarkhoszt, megszerezte a hegemoniát Thesszália felett; c) 348: elfoglalta Olünthoszt, megszerezte a fennhatóságot a Khalkidiké-félszigeten.³⁸

Mindezeket és egyéb katonai sikereit a 338-as khairóneiai győzelem koronázta meg.³⁹ Ezután már vitathatatlanul ő volt Görögország valódi ura. Az olümpiai versenyeken és a harcmezőkön egyaránt diadalmas király ekkor látta elérkezettnek az időt arra, hogy az Olümpia feletti hegemoniára kialakított igényét maradandó formában fejezze ki. E cél jegyében kezdte meg a Philippeion, egy szobrokkal díszített és kettős oszlopsorral körülvett kör alakú építmény, úgynevezett tholosz (kör alakú pihenőhely) építtetését Olümpiában. A kívülről 18 ión oszloppal övezett Philippeion cellájában a makedón királyi család magukat Héraklésztól, Zeusz fiától származtató tagjainak szobrai álltak.⁴⁰ A később Nagy Sándor által befejezett építmény a Pelopion, Zeusz unokája, Pelopsz pentagonális szentélye közelében emelkedett. Mint arra S. G. Miller felhívta a figyelmet, talán nem volt véletlen a két szent épület egymáshoz való közelsége.⁴¹ Hiszen a thébai Héraklész a mítosz szerint nem csak Philipposz őse, hanem Pelopsz dédunokája is volt.⁴² És itt válik teljessé az összefüggés. A sportember-király Philipposz annak a hősnek a sírja mellé építkezett, aki a hagyományok szerint kocsiversenyen aratott győzelme révén vált az Olümpiát magába rejtő Élisz tartomány urává. A Pelopsz és Philipposz közötti párhuzam egészen nyilvánvaló volt. Mindketten lovasversenyen elért győzelemmel érdemelték ki a politikai uralmat Olümpia felett, és családfájuk élén Zeusz állt.

Olümpia és a makedón királyi ház kapcsolata szoros maradt annak a Nagy Sándornak az uralkodása idején is, aki a Philippeion munkálatait befejezte, és aki nagy tisztelettel ápolta atyja olümpiai dicsőségének emlékét. A világhódító uralkodó több ízben kivételezett bánásmódban részesítette azokat az atlétákat, akik Philipposzsal egy időben nyerték el az olümpiai koszorút. A pellénéi Khairón négy birkózó elsőse közül hármat akkor ért el, amikor Philipposz is bajnok lett. Utóbb Nagy Sándor – ezt honorálva – Pelléné türannoszává emelte a kiváló sportembert.⁴³ A thébai Dionüszodórosz a 352-es esztendő olümpiai bajnoka volt. Hazája követeként a Kr. e. 333-as isszoszi csatában makedón fog-

38 L. N. G. L. Hammond – G. T. Griffith: i. m. 722 skk.

39 N. G. L. Hammond: The Victory of Macedon at Chaeronea. In: Studies in Greek History. A Companion Volume to A History of Greece to 322 B.C. Oxford, 1973. 534–557.

40 H.-V. Herrmann: Olympia. Heiligtum und Wettkampfstätte. München, 1972. 171–172.

41 S. G. Miller: The Philippeion and Macedonian Hellenistic Architecture. Athenische Mitteilungen 1973. 192.

42 Pelopszról I. Kerényi Károly: i. m. 225 sk.

43 Athénaiosz XI. 509B, Pauszaniasz VII. 27,7.

ságba esett, de Alexandrosz szabadon engedte őt „Olümpiában aratott győzelme miatt”.⁴⁴ II. Philipposz és Nagy Sándor pályafutásában az Olümpiához való szoros kötődés az aktuális politikai célok mellett összhangban állt azzal a szereppel is, amit a sport mindkettőjük életében játszott.

2. A sport szerepe II. Philipposz és fia életében⁴⁵

II. Philipposz elődei közül – mint láthattuk – I. Alexandrosz tűnt ki először sportemberi tevékenységével. Az országa civilizátoraként emlegetett igen sikeres király adataink szerint stadionfutásban és pentatlonban versenyzett.⁴⁶ Philipposz egy évszázaddal ezen őse után még látványosabb politikai diadalokkal tűnt ki, és sportemberként is méltó volt nagy elődjéhez. Olümpiai győzelmeit már említettük. Ezeket lovas versenyszámokban érte el. Mint tudjuk, a győzelmeket mindig a ló, illetve fogat tulajdonosának adták, míg a lovaglást és kocsihajtást fizikailag végrehajtó hivatásos lovast csupán a ló vagy fogat tartozékának tekintették.⁴⁷ Önmagában a lovas győzelem tehát még nem bizonyította bárkinek is a sportember mivoltát, noha a lovak tulajdonosai általában maguk is jó lovasok voltak, és a csaták során ezt Philipposz önmagáról is bizonyította.

Polüainosz történetíró egyik anekdotája viszont világos bizonyítéka annak, hogy a király fizikailag erős volt, kedvelte a küzdősportot, és jól tudott úszni. Utóbbi képessége egyébként egyik alapeleme volt az antik görögség általános műveltségéről vallott nézetének, amely szerint az a műveletlen ember, aki „sem a betűvetéshez, sem az úszáshoz nem ért”.⁴⁸

Az említett anekdota elmeséli, hogy az uralkodó Ménégetész pankrationistával küzdött a birkózótéren, majd amikor zsoldot követelő katonái körülvették, hirtelen elhatározással átrohant közöttük, beleugrott egy úszómedencébe, és az őt oda is követő Ménégetész arcát úszás közben lefröcskölte. A katonák előbb nevettek a dolgon, majd megunva a látványosságot, szétszéledtek. Ezt az esetet a király állítólag sokáig emlegette, büszkén arra, hogy milyen ravaszul oszlatta el katonái elégedetlenségét.⁴⁹ Mint azt számos harctéri sebesülése bizonyítja – elveszítette jobb szemé világát, eltörte kulcscsontját, megnyomorí-

44 *Arrianosz* II. 15.

45 *L. István Kertész*: Philip II the Sportsman. In: *Ancient Macedonia VII. Papers Read at the Seventh International Symposium Held in Thessaloniki, October 14–18, 2002.* Thessaloniki, 2007. 327–332.

46 *L. 28. jegyzet.*

47 *Kertész István*: Ez történt Olümpiában. Az olümpiai játékok ókori története. Debrecen, 2008. 99 skk.

48 *Platón*: Törvények. 689d. *Vö. R. Bichler*: Konnte Alexander wirklich nicht schwimmen? Überlegungen zu Plutarch, Alex. 58,4. In: *I. Mauritsch–Ch. Ulf* (Hg): *Kultur(en) – Formen des Alltäglichen in der Antike.* Festschrift für Ingomar Weiler zum 75. Geburtstag. Graz, 2013, 301–314.

49 *Polüainosz* IV. 2,6.

totta kezét és egyik lábát –, Nagy Sándor atyja fizikai képességeivel egyenrangú pszichikai adottságokkal is rendelkezett, hiszen nem kerülte el a veszélyeket.⁵⁰ Egészen természetes, hogy egy ilyen uralkodó hadserege újjászervezését is katonái fizikai állapotának módszeres fejlesztésével kezdte. Megtiltotta, hogy harcosai vonulás közben kocsióra üljenek. Egy lovas nem tarthatott több lovászt maga mellett, és tíz gyalogos vehette igénybe egyetlen csatlós segítségét. Ha hosszabb út állt a sereg előtt, a katonáknak harminc napra elegendő lisztet is magukkal kellett cipelniük a szokásos felszerelésen kívül.⁵¹

Nagy Sándor e területen is méltónak bizonyult atyjához. Kiváltképp gyors lábairól volt nevezetes, ebben is utánozva példaképül választott mitikus elődjét, a gyorslábú Akhilleuszt. Plutarkhosz szerint barátai egyszer megkérdezték tőle, nem volna-e kedve részt venni az olümpiai futóversenyeken. A válasz az volt, hogy igen, de csak akkor, ha a versenyzőtársai is királyok lesznek.⁵² Akárcsak apja, ő is támogatta katonái sportolását. Keleti hadjárata során Perdikkasz és Kraterosz, közvetlen környezetének tagjai, egy stadion hosszúságú (kb. 175 m) terület befedésére elegendő kecskebőrt és málhás állatokkal szükséges mennyiségű homokot vitettek magukkal, hogy a pihenők idején hordozható birkózóteret alakíthassanak ki. Mindkét hadvezér az esetet megörökítő Athénaiosz szerint philogümnasztész (a gimnasztika kedvelője) volt.⁵³ Az ugyancsak a vezető arisztokraták közé tartozó Leonnatosz tevékkel szállíttatott egyiptomi homokot tornagyakorlataihoz.⁵⁴

A fizikai képességeit tekintve is kiemelkedő Nagy Sándor regényes élettörténetébe szervesen illeszkedett a Bukephalasz megszelídítéséről szóló anekdota. Ennek bizonyossága szerint a világhódító már gyermekkorában magas szintű lovas tudomány birtokában volt. Azt az esetleg hiteles történetet, hogy a gyermek Alexandrosz fékezte meg a felnőtt lovászok által fékezhetetlennek hitt paripát, már az antik utókor is alaposan kiszínezte. A história némely változata úgy tudta, hogy Bukephalasz emberevő ló volt, és Apollón jóslata szerint megszelídítőjére a világ feletti uralom várt.⁵⁵

A gyorsaság, a lovas tudás és a fizikai erő, állóképesség együttesen érvényesültek a harcmezőn és a fegyveres küzdelem főpróbáján, a vadászaton.

50 L. 15. jegyzet.

51 *Frontinus* IV. 1,6. Vö. *D. W. Engels: Alexander the Great and the Logistic of the Macedonian Army.* Berkeley-Los Angeles-London, 1978. 12.

52 *Plutarkhosz: Alexandrosz* 4.

53 *Athénaiosz* XII. 539C.

54 *Plutarkhosz: Alexandrosz* 40.

55 *E. Beynham: Who put the 'Romance' in the Alexander Romance? The Alexander Romances within Alexander Historiography.* *Ancient History Bulletin* 9, 1 (1995). 1–13.

3. A vadászsport jelentősége Nagy Sándor udvarában⁵⁶

A szakirodalom szereti hangsúlyozni, hogy Nagy Sándor, mint igazi makedón, egyformán szerette a vadászatot és a harcot, és éppoly gyorsan ölt embert, mint állatot.⁵⁷ A vadászat, amellet, hogy kiegészítette az ételkészítést, megvédte a nyáját a vadaktól, és remek szórakozást nyújtott, a lehető legjobb felkészülést is jelentette a csatákra. Az antik Makedónia állatvilága mindehhez jó lehetőségeket kínált. Elsősorban a nagyvadak vadászata volt nagyon népszerű, azt tartották méltónak a férfierény realizálásához. A vadkant még napjainkban is vadásszák az egykori Felső-Makedónia erdeiben, akár csak a medvét és a szarvast. Ezen kívül bölényre és oroszlánra is vadásztak.⁵⁸ Utóbbiakról Hérodotosz is megemlékezik, amikor arról ír, hogy Kr. e. 480-ban Xerxész tevére oroszlánok támadtak, amikor serege ezen a vidéken masírozott.⁵⁹ De egyéb irodalmi utalások is szólnak Makedónia és a görög föld többi részén élő oroszlánokról.⁶⁰ Ezeket a római uralom idején irtották ki, amikor tömegesen használták őket a cirkuszi játékokhoz.

Noha a vadászat a makedón közemberek életében is fontos szerepet játszott, igazi társadalompolitikai jelentőségét a király és közvetlen környezete életében nyerte el. Az ideális uralkodóról kialakított általános elképzelésben a vakmerő vadász jelenik meg, aki megtestesíti mindazon férfierényeket, amelyek alkalmassá teszik őt alattvalói irányítására. Éppúgy ura az állatoknak, mint ahogy ura népének.⁶¹ A vadászat (künégetiké) védőisteneként tisztelt Héraklész Künagidasz kultuszának ápolása a király kötelességei közé tartozott, mivel Héraklész a királyi család mitikus őse volt, és a király maga a vadászat elkötelezett híve. A kultusz egész Makedóniában népszerű volt, amit feliratok sokasága bizonyít.⁶²

Nagy Sándor több királyi vadasparkot tartott fenn, részben Makedóniában, részben pedig az általa meghódított területeken. Keleti hadjárata idején is minden alkalmat megragadott arra, hogy a harcok szüneteiben vadásszon. Számos híradás és anekdota számol be a király vadászkalandjairól. A vadászat az uralkodó oly fontos tevékenysége volt, hogy az udvarban összeállított „Királyi naplók” (Ephéméridesz baszileioi) is beszámol róla. Noha a „Királyi naplók” fel-

56 L. István Kertész: Hunting Sport in Ancient Macedonia. In: People in sport history – sport history for people. Proceedings of the ISHPES seminar Tartu, Estonia 2008. Tartu, 2011, ed. Kalle Voolaid, 172–178.

57 N. G. L. Hammond: Alexander the Great. King, Commander and Statesman. Bristol, 1989. 259.

58 Vö. E. D. Carney: Hunting and Macedonian elite: Sharing the Rivalry of the Chase. In: Ogden, D. (ed.): The Hellenistic World: New Perspectives. London, 2002. 59–80.; D. G. Kyle: Sport and Spectacle in the Ancient World. Blackwell Publishing, 2007. 241–242.

59 Hérodotosz VII. 125.

60 Például Xenophón: Künégetikosz XI. 1; Pauszaniasz I. 27,7; I. 41,3; II. 3,9.

61 L. az ifjabb Kürosz jellemzését Xenophón: Anabaszisz I. 9.

62 N. G. L. Hammond – G. T. Griffith: i. m. 155. 4. jegyzet, 165.

használó Plutarkhosztól tudjuk, hogy hadjárata közben Alexandrosz rókákra és madarakra vadászott, Arrianosz szerint Indiában elefántokat ölt,⁶³ és a legtöbb róla szóló történet a nagyvadakkal történt összecsapásokról tudósít. E leírásokból lényeges részleteket tudhatunk meg a király és környezete kapcsolatáról.

Nagy Sándor kihasználta, hogy főemberei mellette vannak a vadászatokon, és így közelről tapasztalhatta, mennyire bátrak, mennyire hűségesek. A közös vadászélmények rendkívül szoros bajtársi köteléket fűztek a király és legbelső környezete tagjai közé. Kraterosz lett Héphaisztión mellett Alexandrosz legjobb barátja. Kr. e. 332-ben, a szidóni vadasparkban bajbajutott királya segítségére sietett egy oroszlánvadászaton. A sikeres közbelépés olyannyira kedvelté tette őt az uralkodó szemében, hogy ezután egyre-másra nyerte el a legfontosabb megbízatásokat.⁶⁴ Az epizód jelentőségét mi sem mutatja jobban, mint hogy Kraterosz fia Delphoiban emlékművel örökítette meg az eseményt. A bronzszobrok az oroszlánt, a kutyákat, a vaddal viaskodó királyt és a segítségére siető Krateroszt ábrázolták.⁶⁵ Lüsizimakhosz, a thrákok későbbi királya, Szíriában ugyancsak oroszlánvadászat közben tűnt ki Alexandrosz előtt páratlan bátorságával.⁶⁶ A sok közül kiragadott néhány példa bizonyítja, hogy a vadászat a maga közösségformáló erejével hasonló szerepet töltött be a makedón társadalom csúcán élők mindennapjaiban, mint a lakomák közös ivászatainak élménye.⁶⁷

*

Összegzésképp világos, hogy Makedónia uralkodói felismerték az olümpiai sportversenyek és az ottani Zeusz-kultusz politikai fontosságát a görögség közéletében, és részben adományaikkal, részben az olümpiai sportéletben való személyes részvételükkel szoros kapcsolatot építettek ki Olümpiával. Ezzel a kapcsolattal igyekeztek propagálni a Zeusz–Héraklész mitikus leszármazási vonalat, és így kifejezni hasonlóságukat a mükénéi kor királyaival. A sporthoz való viszonyulásuk is ezt a hasonlóságot fejezte ki, gondoljunk csak az Iliász kiemelkedő arisztokrata bajnokainak fizikai és mentális erejére. A makedón király és közvetlen környezetének tagjait összefűző szoros köteléket a vadászat éppúgy megszilárdította, ahogy az a hagyomány szerint a mükénéi uralkodók és arisztokrata társaik esetében történt.

63 *Plutarkhosz*: Alexandrosz 23; *Arrianosz* IV. 30,8.

64 Krateroszról l. *W. Heckel*: *The Last Days and Testament of Alexander the Great: A Prosopographic Study.* (Historia Einzelschriften 56.) Stuttgart, 1988. 19 sk.

65 *Plutarkhosz*: Alexandrosz 40; *Plinius*: *Historia Naturalis* XXXIV. 64.

66 *Curtius* VIII. 1,14.

67 *E. N. Borza*: *The Symposium at Alexander's Court.* In: *Ancient Macedonia III. Papers Read at the Third International Symposium Held in Thessaloniki, September 21–25, 1977.* Thessaloniki, 1983. 45–55.